

Original article

Butterfly records of Norman Victor Lacey Rybot, a prisoner British Officer, from Turkey in 1917 and 1918, with rediscoveries of *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) and *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845]) in Kütahya Province after a long period

Ömer TORAMAN¹, Ahmet KARATAŞ^{2,*}

¹Gayret Mah. İstiklal Street, Oruç Reis Quar., No:2/C-29 Yenimahalle, Ankara, Turkey

²Department of Biology, Faculty of Art and Science, Niğde Ömer Halisdemir University, Niğde, Turkey.

*Corresponding author email: rousettus@hotmail.com

Abstract: The early studies on Lepidoptera fauna of Turkey were started by foreigners. Some of them are soldiers who carry out these activities in time of war. In this article, entomological activities of the British officer N. V. L. Rybot, who was held as a prisoner in Anatolia in 1917-1918, in Turkey were discussed and a list of the specimens he collected was presented with respect to literary records. On the other hand, Rybot's records for *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) and *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845]) from Kütahya have been confirmed after a long period.

Keywords: Lepidoptera, Pieridae, Nymphalidae, *Euchloe penia*, *Euphydryas orientalis*

Citing: Toraman, Ö., & Karataş, A. 2020. Butterfly records of Norman Victor Lacey Rybot, a prisoner British Officer, from Turkey in 1917 and 1918, with rediscoveries of *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) and *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845]) in Kütahya Province after a long period. *Acta Biologica Turcica*, 33(3): 158-167.

Esir bir İngiliz Subayı Norman Victor Lacey Rybot'un 1917 ve 1918 yıllarındaki Türkiye Kelebek Kayıtları ile *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) ve *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, 1845) türlerinin uzun bir aradan sonra Kütahya'da yeniden keşfi

Özet: Türkiye Lepidoptera faunası üzerine yapılan çalışmalar yabancılar tarafından erken dönemde başlamıştır. Bunlardan bazıları ise bu faaliyetlerini savaş zamanında da sürdüren askerlerdir. Bu makalede, arşiv kayıtlarına dayalı olarak, 1917-1918 yıllarında Anadolu'da esir olarak tutulan İngiliz subayı N. V. L. Rybot'un Türkiye'deki entomolojik faaliyetleri ele alınmış ve literatür kayıtlarına göre topladığı örneklerin listesi çıkarılmıştır. Diğer yandan, Rybot'un *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) ve *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845]) türlerine ait Kütahya kayıtları uzun bir aradan sonra teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lepidoptera, Pieridae, Nymphalidae, *Euchloe penia*, *Euphydryas orientalis*

Giriş

Asker kişilerin Lepidoptera faunasına dair bilimsel çalışmalara gösterdikleri ilginin pek çok örneği vardır. Anadolu topraklarında bu ilginin öncüsü bir Rus subayı olan Nikolai Mikhailovich Romanoff [1859-1919]'tur. Romanoff, 1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nde Kafkas Cephesi'nde, Rusya saflarında görev almış ve Rus orduları tarafından işgal edilen bölgelerde, özellikle Kars'ta çalışmalar yürütmüştür. Bölgeden 1877 yılında topladığı materyali, “*Quelques observations sur les Lépidoptères de la parti du Haut-Plateau Arménien, comprise entre Alexandropol, Kars et Erzéroum*” adlı makalesinde değerlendirip, yayınlamıştır (Romanoff, 1879). Savaşın sonunda bölgenin Ruslar'a terkedilen kısımlarında çalışmalarını, bir kısmı yine asker olan arkadaşları ile birlikte yürüten Romanoff, “*Les Lépidoptères de la Transcaucasie*” adıyla üç cilt halinde basılmıştır. Bu çalışmaları ile Romanoff, Türkiye'nin Lepidoptera faunasına önemli katkılarda bulunmuş ve yeni türler kazandırmıştır (Romanoff, 1884-1887).

Benzer şekilde bir İngiliz subayı olan Binbaşı Norman Victor Lacey Rybot [1876-1961], Türkiye'den kelebek örnekleri toplamıştır. Binbaşı Rybot, Birinci Dünya Savaşı'nda, Basra Cephesi'nde, Osmanlı ve İngiliz orduları arasında savaş devam ederken, Kut-ul Amare'de Türkler'e esir düşmüş ve 1917 yılında sırasıyla Kastamonu, Çankırı ve Afyonkarahisar'da esir kamplarında tutulmuştur. Rybot, Afyonkarahisar'dan 21

Aralık 1917'de ayrılarak, Gediz'deki¹ (Şekil 1) esir kampına nakledilmiştir (Spackman, 2008, 2018). Burada topladığı iki nadir tür (*Euchloe penia* ve *Euphydryas orientalis*) dikkat çekicidir.

Euchloe Hübner, [1819] cinsi kelebeklerin, *Elphinstonia* (Klots, 1930) altcinsine dâhil olan *E. penia* (Freyer, [1852]) (Doğu Elfinstonyası), *E. charlonia* (Donzel, 1842)'nin alttürü olarak kabul edilirken, yakın zamanda ayrı bir tür olarak değerlendirilmiştir (Tolman ve Lewington, 1997). Ekolojik ve biyocoğrafik açıdan *E. charlonia* “çöl türü”, *E. penia* ise “dağ türü” olarak tasnif edilmiştir. *E. penia* Balkanlar, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve İran'da dağılım gösterir. Tip yeri Türkiye (Bursa)'dır (Back ve ark., 2006; Tshikolovets, 2011).

Dünya genelinde dağılımı sınırlı bir tür olan *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845])'in üç alttürü bulunmaktadır. Bunlardan *E. o. orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845]) Türkiye'de, *E. o. sareptensis* (Staudinger, 1878) Rusya'da, *E. o. emba* (Fruhstorfer, 1917) ise Kazakistan'da uçmaktadır (Tuzov, 2000). Türün ülkemizdeki dağılımı da son derece sınırlıdır.

Bu makalede N. V. L. Rybot'un Türkiye'de esir olduğu 1917-1918 yıllarında topladığı kelebek türleri literatürden derlenerek listelenmiş; Kütahya'dan kaydettiği ve yöre için nadir olan Pieridae ailesinden *Euchloe penia* ile Nymphalidae ailesinden *Euphydryas orientalis*'e ait yeni gözlem kayıtları verilerek türlerin ekolojik bilgilerine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Şekil 1. Gediz Akdağ (solda) ve Eskigediz'in (sağda) 2019'daki görünümü (Foto: Ö. Toraman).

¹ Gediz kasabası, 1970 yılı Mart ayında şiddetli bir depremle büyük ölçüde yıkılmış ve bugün Gediz ilçe merkezi olan yerde

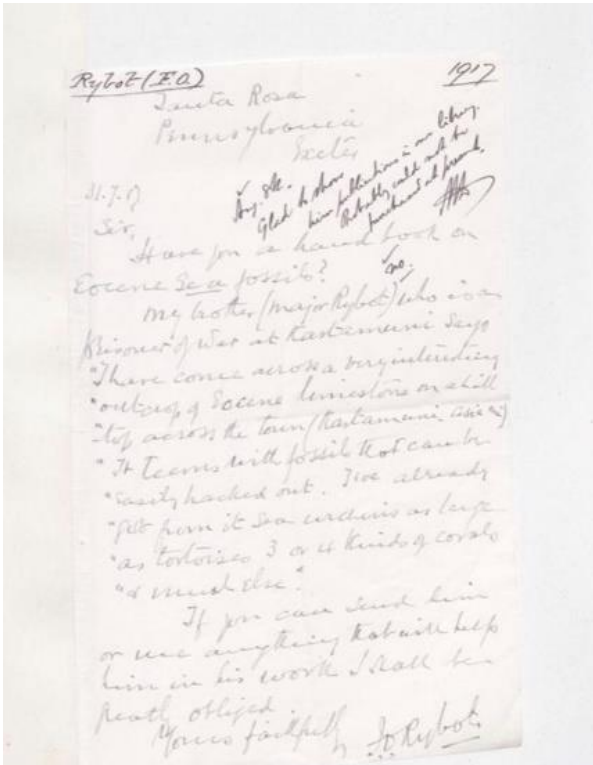
yeniden inşa edilmiştir. Eski Gediz kasabası ise “Eskigediz” adını almıştır.

Materyal ve Metot

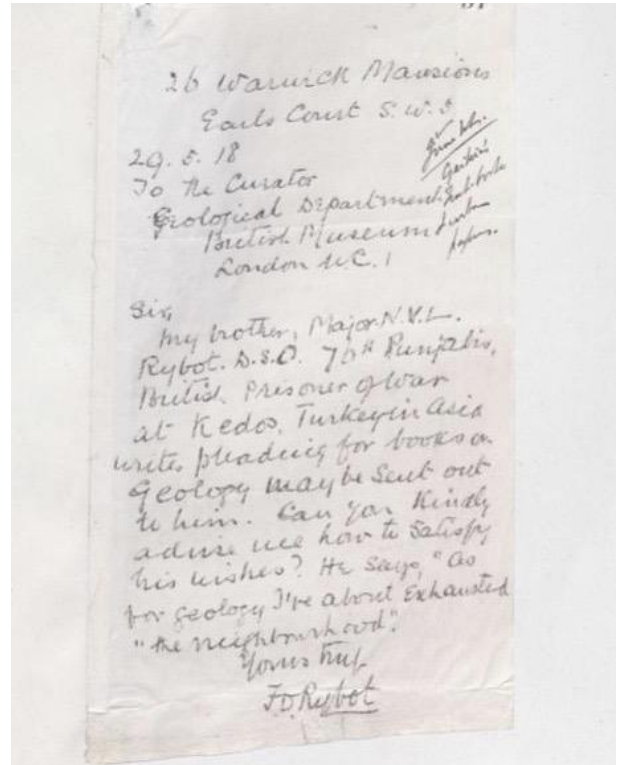
Kütahya İli kelebek faunasının tespiti amacıyla 2019 yılında yürüttüğümüz arazi çalışmaları için öncelikle literatür taraması yapılmış ve ildeki kelebek türü sayısı 103 olarak belirlenmiştir (Hesselbarth ve ark., 1995; Koçak ve Kemal, 2018). Özellikle Hesselbarth ve ark. (1995)'deki Kütahya kayıtları incelendiğinde, en eski kayıtların genellikle Rybot tarafından 1918 yılında toplanmış olduğu ve örneklerin Londra Tabiat Tarihi Müzesi (NHM)'nde muhafaza edildiği görülmüştür. Bunun üzerine internet üzerinden NHM'da yaptığımız araştırma neticesinde, Rybot'un Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bazı belgelere rastlanmış ve NHM'a başvurularak bu belgelerin birer örneği elde edilmiştir (Şekil 2 ve 3).

Norman V. L. Rybot'un kelebek toplama çalışmaları ile ilgili başka kaynaklar da vardır. Onunla aynı cephede, İngiliz ordusunda teğmen rütbesiyle askeri hekim olarak görev yaparken Türkler'e esir düşen bir diğer subay olan William Collis Spackman'ın hatıraları ölümünden sonra yeğeni Anthony Spackman tarafından yayımlanmıştır (Spackman, 2008). Kitap, daha sonra Türkçe'ye de çevrilmiştir (Spackman, 2018). Bu hatırat sayesinde Rybot'un Gediz'deki entomolojik faaliyetleri hakkında önemli bilgilere ulaşabiliyoruz. W. C. Spackman, 27 Nisan 1917 tarihinde Gediz'deki İngiliz subayları esir

kampına gelmiş, burada "büyük kışla binasında" kalmıştır (Şekil 4). Spackman buldukları yeri şu şekilde tarif ediyor: "Anadolu'nun iç kısımları çok dağlıktır. Kampımız da bu dağlardan biri olan Akdağ'ın [2000 m.] muhteşem zirvesine bakıyordu" (Spackman, 2018). Spackman, Aralık ayında Kut'ta esir alınmış bir grup subayın Kastamonu'dan Gediz'e nakledildiğini ve esir kampındaki sayılarının 18'den 100'e çıktığını yazmıştır. Binbaşı Rybot'un da bu kabile ile Gediz'e geldiği anlaşılıyor. Spackman, yeni gelenlerin yanlarında bir kütüphane dolusu kitap getirdiklerini, aralarında farklı dallarda usta zanaatkâr ve sanatçı subaylar olduğunu belirtiyor (Spackman, 2018). Firar etmeyeceklerine dair verdikleri güvence karşılığında kendilerine sağlanan serbestlikten sonuna kadar istifade eden esir subaylar, civar tepelerde ve yabancı kırsalda tırmanışlar veya keşif gezileri tertipliyor ve bu sırada kelebekler ve çiçekler toplayıp, inceliyorlardı. Esir subaylardan bazıları kasabanın aşağısındaki Muratsuyu (Spackman bu nehri "Meander [Menderes]" olarak adlandırıyor) kıyısında yürüyüşe çıkıyor, resim yapıyor, doğal gölcüklerde yüzüyorlardı. Yürümeyi ve tırmanmayı seven Spackman ve arkadaşları dağ köylerinin muhtarları ile dostluk kurmuş ve yükseklerdeki ormanlarda köylülerle domuz avına çıkmışlardır. Bu av alanlarından en favori köyün Akçaalan Köyü olduğu anlaşılıyor (Spackman, 2018).

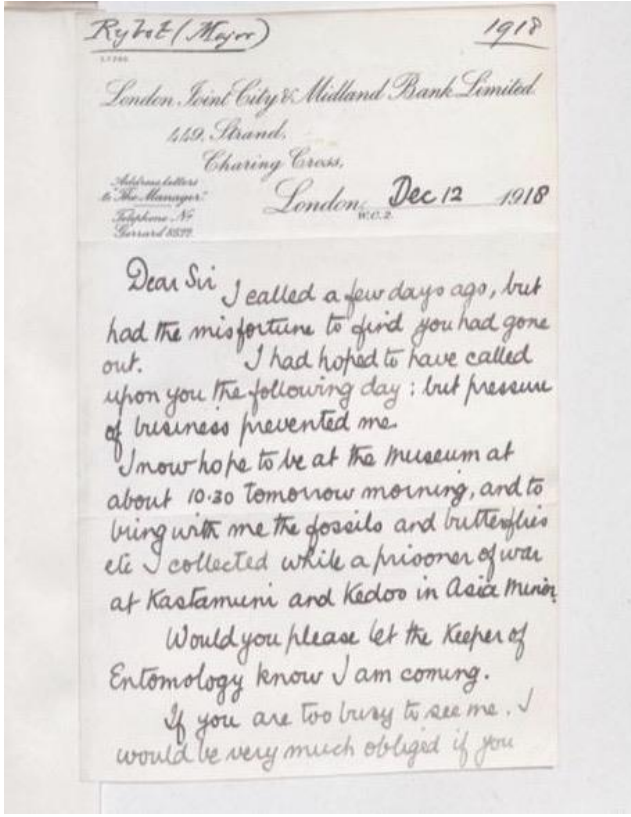

(a) NHM, DF PAL_100_63_376

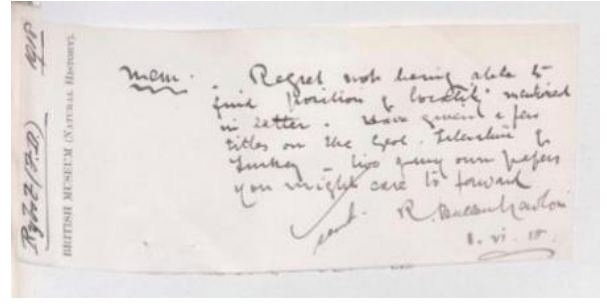

(b) NHM, DF PAL_100_64_55-58/b

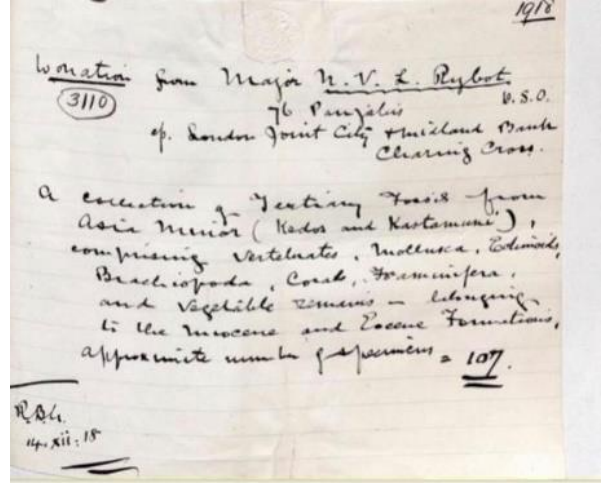
Şekil 2. Binbaşı Rybot'un kardeşi tarafından Londra Tabiat Tarihi Müzesine (NHM) yazdığı iki mektuplar.

NHM, DF PAL_100_64_55-58/a

NHM, DF PAL_100_64_55-58/c

NHM, DF PAL_100_64_55-58/d

Şekil 3. Binbaşı Rybot'un Londra Tabiat Tarihi Müzesi'ne (NHM) yazdığı mektup ve müze kayıtları.

Şekil 4. Eskigediz'de günümüzde terkedilmiş olan kışla binasının 2019'daki görünümü (Foto: Ö. Toraman).

William C. Spackman gibi N. V. L. Rybot da Eylül 1918 tarihinde Gediz'deki esir kampından ayrılarak, İzmir üzerinden ülkelerine dönmüşler (Spackman, 2018).

Binbaşı Rybot'un jeolojiye merakı olduğu ve bu merakını savaş esiriyken de sürdürdüğüne dair bilgiler, kardeşi F. B. Rybot'un Londra Tabiat Tarihi Müzesi'ne (NHM) yazdığı iki mektuptan elde edilmiştir (Şekil 2). F. B. Rybot, 31 Temmuz 1917 tarihli mektubunda,

kardeşinin Kastamonu'da savaş esiri olduğunu, Eosen Dönemi'ne ait taşlar/fosiller bulunduğunu, bu sebeple Eosen Dönemi deniz fosilleri hakkında kitap talep ettiğini ifade ediyor (Şekil 3a). F. B. Rybot'un 29 Mayıs 1918 tarihli ikinci mektubunda ise kardeşi için jeoloji kitapları ödünç almak istediğini ifade ediyor. Savaşın bitimini müteakip serbest kaldıktan sonra, Binbaşı Rybot 12 Aralık 1918 tarihinde bu defa kendisi müze idaresine bir mektup

yazarak, savaş esiri olarak bulunduğu dönemde Anadolu'dan topladığı fosiller, kelebekler ve benzeri malzemeden oluşan koleksiyonunu Müze'ye getirmek istediğini belirtiyor. Binbaşı Rybot 14 Aralık 1918'de, Müze'ye gelerek 107 türden oluşan koleksiyonunu bağışlamış görünmektedir (Şekil 3).

Arazi çalışmalarımız ise Kütahya'nın Merkez, Domaniç, Emet, Gediz, Simav ve Tavşanlı ilçelerinde 13.04.2019 ve 29.09.2019 tarihleri arasında ve toplamda 22 günlük sürede gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmalarında Rybot'un esir tutulduğu ve örnekleri topladığı Gediz ilçesine ağırlık verilmiştir. Rybot'un Kütahya kayıtları içerisinde özellikle dikkatimizi çeken *Euchloe penia* ve *Euphydryas orientalis* kayıtları için Eskigediz civarı ve Akdağ öncelikli çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Eskigediz'e ilk olarak 11.05.2019 tarihinde gidilmiş ve 2 km kuzeyinde *Euphydryas orientalis* türü kaydedilmiştir. Alana sonraki ziyaretler 20.05.2019 ve 08.06.2019 tarihlerinde yapılmıştır. Akdağ'a ise ilk olarak 06.06.2019 tarihinde gidilmiş, ardından 08.06.2019 ve 17.08.2019 tarihlerinde iki defa daha ziyaret edilmiştir. Bu ziyaretlerde zirveye yakın alanlarda *Euchloe penia* türü tespit edilmiştir.

Kelebek türleri öncelikle çıplak gözle gözlemlenmiş ve ardından fotoğraf makinası (Canon EOS 550d + 100 mm IS f/2.8 makro objektif) ile belgelenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Esir İngiliz Subayı Norman Victor Lacey Rybot'un Türkiye Kelebeklerine Ait Kayıtları

Rybot, Kastamonu esir kampında bulunduğu 1917 yılının Temmuz ayında beş türe ait örnekler toplamış görünmektedir. Bunlardan *Leptidea sinapis* (Linnaeus, 1758) ve *Hipparchia pellucida* (Stauder, 1924) türlerini yalnızca Kastamonu'da, diğer üç türe ait örnekleri ise hem Kastamonu'da hem de Kütahya'da toplamıştır. Esas olarak Rybot, Gediz (Kütahya)'de 1918 yılının Nisan ve Ağustos ayları arasında 63 türe ait örnekler toplamıştır. Böylece Rybot'un Türkiye'de topladığı kelebek türlerinin sayısı 65'tir (Tablo 1).

Euchloe penia (Freyer, [1852]) Kütahya Eski ve Yeni Kayıtları Hakkında

Nadir sayılabilir bir tür olan *Euchloe penia*'nın ülkemizdeki kayıtları Şekil 5'te verilmiştir. Eski kayıtlara ilave olarak, Elazığ (2011) ve Gümüşhane'den (2018) amatör gözlemci kayıtları vardır. 19.05.2019 tarihinde ise, 1902 tarihli Eskişehir kaydından sonra yenisi de gelmiştir. Bununla birlikte; dağılımı yaygın gibi görünse de bulunduğu illerde dağılımı yerel, popülasyonu oldukça sınırlıdır.

Şekil 5. *Euchloe penia*'nın Türkiye dağılımı (Koçak & Kemal, 2018; ADAMEROS, 2020; TRAKEL, 2020)

Tablo 1. Hesselbarth ve ark. (1995)'daki verilere göre Rybot'un 1917-1918'de Türkiye'den topladığı kelebeklerin tür listesi.

HESPERIIDAE	
1. <i>Thymelicus lineolus</i> (Ochsenheimer, 1808)	
2. <i>Thymelicus sylvestris</i> (Poda, 1761)	
3. <i>Spialia orbifer</i> (Hübner, [1823])	
4. <i>Pyrgus melotis</i> (Duponchel, [1834])	
5. <i>Pyrgus cinrae</i> (Rambur, [1839])	
PAPILIONIDAE	
6. <i>Zerynthia cerisyi</i> (Godart, [1824])	
7. <i>Iphiclides podalirius</i> (Linnaeus, 1758)	
8. <i>Papilio machaon</i> Linnaeus, 1758	
9. <i>Papilio alexanor</i> Esper, [1800]	
PIERIDAE	
10. <i>Leptidea sinapis</i> (Linnaeus, 1758)*	
11. <i>Leptidea duponcheli</i> (Staudinger, 1871)	
12. <i>Colias alfacariensis</i> Ribbe, 1905	
13. <i>Gonepteryx farinosa</i> (Zeller, 1847)	
14. <i>Anthocharis cardamines</i> (Linnaeus, 1758)	
15. <i>Anthocharis damone</i> Boisduval, 1836	
16. <i>Euchloe ausonia</i> (Hübner, [1804])	
17. <i>Euchloe penia</i> (Freyer, [1851])	
18. <i>Pontia edusa</i> (Fabricius, 1777)	
LYCAENIDAE	
19. <i>Lycaena candens</i> (Herrich-Schaffer, [1844])	
20. <i>Lycaena thersamon</i> (Esper, [1784])	
21. <i>Satyrium ilicis</i> (Esper, [1779])	
22. <i>Satyrium acaciae</i> (Fabricius, 1787)	
23. <i>Glaucopteryx iolas</i> (Ochsenheimer, 1816)	
24. <i>Plebeius loewii</i> (Zeller, 1847)	
25. <i>Plebeius anteros</i> (Freyer, [1838])	
26. <i>Polyommatus cornelius</i> (Freyer, [1850])	
27. <i>Polyommatus admetus</i> (Esper, [1783])	
28. <i>Polyommatus menalcas</i> (Freyer, [1837])	
29. <i>Polyommatus poseidon</i> (Herrich-Schaffer, [1851])	
LIBYTHEIDAE	
30. <i>Libythea celtis</i> (Laicharting, 1782)	
NYMPHALIDAE	
31. <i>Kirinia roxelana</i> (Cramer, [1777])	
32. <i>Lasiommata megera</i> (Linnaeus, 1767)	
33. <i>Lasiommata maera</i> (Linnaeus, 1758)	
34. <i>Coenonympha pamphilus</i> (Linnaeus, 1758)	
35. <i>Maniola jurtina</i> (Linnaeus, 1758)**	
36. <i>Hyponphele lupina</i> (Costa, [1836])	
37. <i>Melanargia larissa</i> (Geyer, [1828])	
38. <i>Hipparchia syriaca</i> (Staudinger, 1871)	
39. <i>Hipparchia aristaeus</i> (Bonelli, 1826)	
40. <i>Hipparchia pellucida</i> (Stauder, 1824)*	
41. <i>Hipparchia statilinus</i> (Hufnagel, 1766)	
42. <i>Hipparchia fatua</i> (Freyer, 1844)	
43. <i>Brintesia circe</i> (Fabricius, 1775)	
44. <i>Chazara briseis</i> (Linnaeus, 1764)	
45. <i>Chazara (Neochazara) anthe</i> (Hoffmannsegg, 1804) = <i>C. persephone</i> (Hübner, [1805])	
46. <i>Pseudochazara lydia</i> (Staudinger, 1878)	
47. <i>Pseudochazara mnischevii</i> (Herrich-Schaffer, [1851])	

48. <i>Pseudochazara anthelea</i> (Hübner, [1824])
49. <i>Limenitis reducta</i> Staudinger, 1901
50. <i>Inachis io</i> (Linnaeus, 1758)
51. <i>Aglais urticae</i> (Linnaeus, 1758)
52. <i>Polygonia c-album</i> (Linnaeus, 1758)
53. <i>Polygonia egea</i> (Cramer, [1775])**
54. <i>Nymphalis polychloros</i> (Linnaeus, 1758)
55. <i>Euphydryas orientalis</i> (Herrich-Schaffer, [1845])
56. <i>Melitaea cinxia</i> (Linnaeus, 1758)
57. <i>Melitaea punica</i> Oberthür, 1876
58. <i>Melitaea arduinna</i> (Esper, [1783])
59. <i>Melitaea trivialis</i> ([Denis & Schiffermüller], 1775)
60. <i>Melitaea didyma</i> (Esper, [1779])
61. <i>Argynnis pandora</i> ([Denis & Schiffermüller], 1775)
62. <i>Argynnis aglaja</i> (Linnaeus, 1758)**
63. <i>Argynnis niobe</i> (Linnaeus, 1758)
64. <i>Issoria lathonia</i> (Linnaeus, 1758)
65. <i>Brenthis daphne</i> (Bergstrasser, 1780)

* Kastamonu kaydı, ** Kastamonu ve Kütahya kaydı.

Hesselbert ve ark. (1995), *Euchloe penia* (Freyer, [1851])'nın Kütahya için tek bir kaydına yer vermektedir. Bu örnek, N. V. L. Rybot tarafından 1918 yılında Gediz'den toplanmıştır. Bundan 101 yıl sonra, 06.06.2019 tarihinde Gediz'de ilk yazar (Ö. Toraman) tarafından yapılan arazi çalışmasında *E. penia*'nın yeni kayıtları elde edilmiştir (Şekil 6). Alanda 10'un üzerinde birey uçarken gözlenmiştir. Kütahya'daki yeni gözlem noktası, Akdağ'da, 2000 m. yükseklikteki zirveye yakın bölgelerde, ağaç sınırının üzerindeki taşlık-kayalık yamaçlardır (Şekil 7). Zirvedeki yamaçlarda yer yer kar kütleleri bulunmaktadır. *E. penia*'nın kayalıklar üzerinde kısa süre dinlenen, oldukça hareketli ve hızlı uçan bir tür olduğu; aynı alanda *Erynnis marloyi* (Boisduval, [1834]) ile birlikte uçtukları görülmüştür.

Öte yandan, aynı sahada, 17.08.2019 tarihinde yapılan ikinci gözlem sırasında, *E. penia*'ya ait tek bir birey gözlenmiştir. Bu türün Türkiye'de yüksekliğe bağlı olarak (500-2500 m.), tek veya iki nesil olarak, Şubat-Ağustos arası uçtuğu kaydedilmiştir (Tshikolovets, 2011). Bu tek bireyin, Haziran'da uçmaya başlayan tek neslin "geç kalmış" bir bireyi mi, yoksa ikinci nesle ait bir bireyi mi olduğunu anlayabilmek için daha sık gözlem yapılması gerekmektedir. Yükseklik dikkate alındığında, birinci seçeneğin muhtemel olduğu değerlendirilmektedir.

Euchloe penia (Freyer, [1851])'nın konukçu bitkisi olarak Brassicaceae ailesinden *Hesperis laciniata* All., *Matthiola fruticulosa* (L.) Maire. ve *M. thessala* Boiss. &

Orph. gösterilmiştir (Tshikolovets, 2011). Ancak son tür, güncel listelerde *M. fruticulosa*'nın sinonimi olarak verilmiştir (Güner ve ark., 2012). *Hesperis laciniata*'nın Türkiye dağılımı, Batı Ege, İç Anadolu'nun Sakarya Havzası kesimi, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'nun batısı olarak bilinirken; *M. fruticulosa*'nın

Marmara Bölgesi ile sınırlı olduğundan bunların hiçbiri Kütahya'dan bilinmemektedir. Çalışmamızda bölgede endemik *Hesperis kotschy* Boiss. türü (Şekil 6) tespit edilmiş ve bu bitkiye ait 13 birey sayılmıştır. Gözlem alanı ve sayısı arttırıldığı takdirde bu sayının artması muhtemeldir.

Şekil 6. Gediz'deki biyotopunda (2050 m.) 06.06.2019'daki arazi çalışmasında tespit edilen *Euchloe penia* ve besin bitkilerinden *Hesperis kotschy* Boiss. (Foto: Ö. Toraman).

Şekil 7. Gediz (Kütahya)'de 06.06.2019'daki yeni gözlem noktası (2000 m) (Foto: Ö. Toraman).

***Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845])
Kütahya Eski ve Yeni Kayıtları Hakkında**

Küresel ölçekte dağılımı sadece Türkiye, Rusya ve Kazakistan'dan bilinen *Euphydryas orientalis* (Herrich-Schäffer, [1845])'in ülkemizdeki dağılımı da son derece sınırlıdır (Şekil 8).

Şekil 8. *Euphydryas orientalis*'in Türkiye dağılımı. Dağılım listesine yeni eklenen iller turuncu ile gösterilmiştir (Kemal & Koçak, 2011 cf. Koçak & Kemal, 2018; TRAKEL, 2020)

Doğa Koruma Merkezi (DKM) tarafından hazırlanan Türkiye'deki Kelebeklerin Kırmızı Kitabı'na göre, 1980 sonrası yalnızca Ankara'da (ilk kayıt 1931) sınırlı birkaç alanda ve Çankırı'da (1988) uçan *E. orientalis*'in, 1980 öncesi kayıtlarına bakıldığında Ankara (Kırıkkale dâhil) yanında, Amasya, Bursa, Elazığ, Konya, Kütahya ve Malatya kayıtları da bulunmaktadır (Karaçetin & Welch, 2011). Elazığ'dan 2012 yılında gelen amatör gözlemci kayıtları, 1935 tarihli Elazığ kaydını teyit ederken; daha sonra gelen Denizli, Isparta ve Eskişehir kayıtları, türün dağılımını (Şekil 8) genişletmiştir (ADAMEROS, 2020; TRAKEL, 2020). Ancak Amasya (1903), Bursa (1928), Konya (1930), Malatya (1930) ve Kütahya (1934) son kayıtları henüz teyit edilememiştir.

Hesselbert ve ark. (1995), *E. orientalis*'in Kütahya için iki eski kaydına yer veriyor. Her iki örnek Londra Tabiat Tarihi Müzesi'nde (NHM) bulunmaktadır. İlk örnek, Norman Victor Lacey Rybot tarafından 1918 yılının Mayıs ayında Gediz'den; ikinci örnek ise 1934 yılında ve yine Mayıs ayında Kütahya-Afyon yolundan toplanmıştır. Ancak bu örneğin kim tarafından toplandığı belirtilmemiştir (Hesselbarth ve ark., 1995). Bu ikinci örneğin toplanmasından yaklaşık 84 yıl sonra 11 Mayıs 2019 tarihinde yazarlardan Ö. Toraman tarafından Eskigediz yakınlarında 850 m.'lik yükseltide yapılan arazi çalışmasında türün yeni kayıtları elde edilmiştir (Şekil 9). "Güzel Nazuğum" adı verilen bu kelebek türünün alanda 8-10 bireyin uçtuğu gözlenmiştir. Gözlenen ve fotoğraflanan bu türden kelebekler, alanda *Polyommatus*

anteros (Freyer, [1838]), *P. bellargus* (Rottemburg, 1775), *P. icarus* (Rottemburg, 1775), *P. cornelius* (Freyer, [1850]), *Glaucopsyche alexis* (Poda, 1761), *Coenonympha pamphilus* (Linnaeus, 1758), *Melitaea cinxia* (Linnaeus, 1758), *Zerynthia cerisyi* (Godart, 1822) ve *Leptidea duponcheli* (Staudinger, 1871) ile birlikte uçmaktadır.

Aynı yere son olarak 08.06.2019 tarihinde yapılan gezide *Euphydryas orientalis*'e ait herhangi bir birey gözlenmemiştir. Konukçu bitkisinin uyuzotlarından (*Scabiosa* sp.) olduğu düşünülen bu türün (Karaçetin ve Welch, 2011) yöredeki konukçu bitkisini tespit etmek için ilave gözlemler yapılması gerekmektedir.

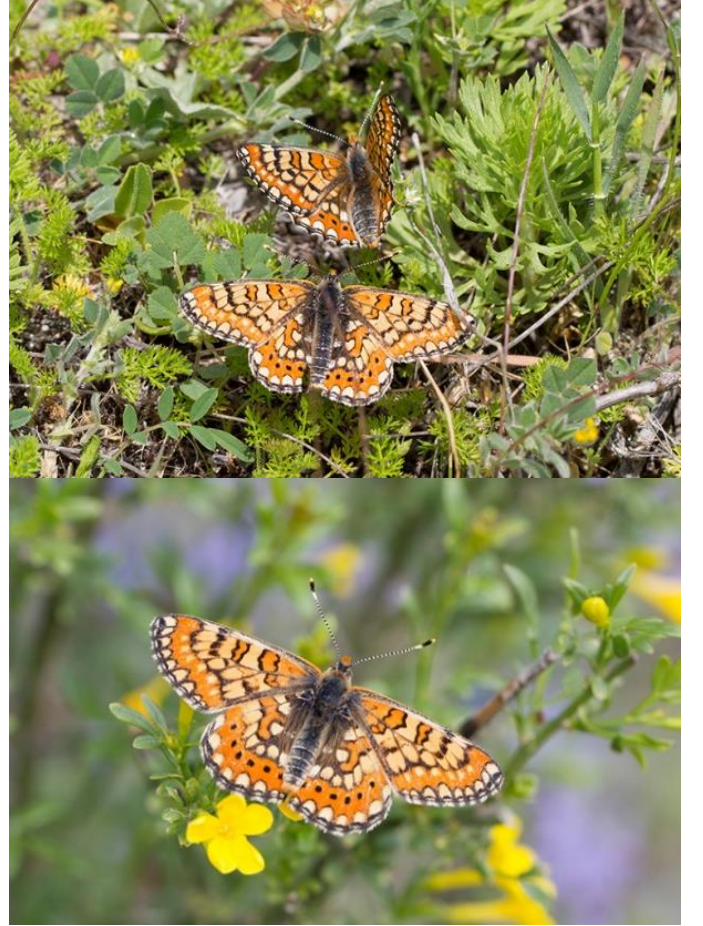
Kayıt yeri, karayolu ile tarım arazileri arasındaki dar yamaçlara sıkışmış, doğal vejetasyonu kısmen bozulmuş bozkır şeklindedir. Karayolunun altından akan dere boyunca ağaçlıklar görülürken; alandaki en büyük tahribat, açılan tarım alanları ile meydana gelmiştir. Karayolu çalışmasının alanı daralttığı ve alanın otlatma (koyun-keçi sürüsü) baskısı altında olduğu gözlenmiştir. Alanın korunması amacıyla önlemlerin alınması, türün devamlılığı açısından önemlidir.

Sonuç

Türkiye Lepidoptera faunasına ilişkin yabancıların ilgisi oldukça erken dönemde başlamış, savaş ortamında dahi devam etmiştir. Rybot'da Anadolu'da esir olarak bulunduğu süre içerisinde çeşitli materyaller toplamış ve aralarında kelebek örneklerinin de bulunduğu bu

materyalleri, Londra Tabiat Tarihi Müzesi'ne bağışlamıştır. Gecikmeli de olsa ülkemizde gözlemcilerin sayısının çoğalması, sahip olunan biyolojik zenginliğin ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. *Euphydryas*

orientalis (Herrich-Schäffer, [1845]) ve *Euchloe penia* (Freyer, [1852]) Kütahya kayıtlarının uzun bir aradan sonra teyidi buna örnektir.

Şekil 9. *Euphydryas orientalis*'in Eskigediz (Kütahya)'daki biyotopu (850 m.) ve 11.05.2019'daki arazi çalışmalarından tespitler (Foto: Ö. Toraman)

Teşekkür

Bu makalenin yayınlanmasında desteğini esirgemeyen Türk Biyoloji Dergisi Başeditörü Prof. Dr. Erdoğan ÇİÇEK'e, değerli yorum ve önerileriyle katkı sağlayan Dr. Evrim KARAÇETİN-BELL (Erciyes Üniversitesi) ve Dr. Ali SALUR (Hitit Üniversitesi)'a çok teşekkür ederiz.

Kaynaklar

ADAMEROS. 2020. AdaMerOs-Kelebek Türkiye: *Euchloe ausonia* / Dağ Öyküsü / Eastern Dappled White / Pearl White, <http://adamerkelebek.org/IcerikDetay.asp?TurID=112&AltFamilyId=9&IcerikKatId=9>, *Euphydryas orientalis* / Güzel Nazuğum / Steppe Fritillary <http://adamerkelebek.org/IcerikDetay.asp?TurID=189&AltFamilyId=17&IcerikKatId=3> (erişim tarihi: 18.03.2020).

Back W., Knebelsberger T., Miller M.A. 2006. The phylogenetic relationships of the species and subspecies of the subgenus *Elphinstonia* Klots, 1930 (Lepidoptera, Pieridae), *Atalanta*, 37 (3-4): 469-482.

Güner A., Aslan S., Ekim T., Vural M., Babaç M.T. (eds.) 2012. Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını. İstanbul & bizimbitkiler, <https://bizimbitkiler.org.tr/yeni/demos/technical/> erişim tarihi: 22.03.2020.

Hesselbarth G., van Oorschot H., Wagener S. 1995. Die Tagfalter der Türkei unter Berücksichtigung der angrenzenden Länder, Bocholt, Selbstverlag S. Wagener, Bde. 1 & 2: 1354 S. 75 Abb., 21 Tab., 2 fb. Karte, 36 fb. Tab. Bd.3: 847 S., 128 fb. Tab., 13 sw Tab., vi+342 Karte.

Karaçetin E., Welch H.J. 2011. Türkiye'deki Kelebeklerin Kırmızı Kitabı, Ankara: Doğa Koruma Merkezi, 125 s. & http://www.dkm.org.tr/Dosyalar/YayinDosya_8uy9hyII.pdf

- Kemal M., Koçak A.Ö. 2011. A synonymical and distributional checklist of the Papilionoidea and Hesperioidea of East Mediterranean countries, including Turkey (Lepidoptera). Cent. ent. Stud., Priamus (Suppl.), 25: 1-162, 42 pls.
- Koçak A.Ö., Kemal M. 2018. A synonymous and distributional list of the species of the Lepidoptera of Turkey, Cent. ent. Stud., Memoirs, 8: 1-487.
- NHM. 1917. Londra Tabiat Tarihi Müzesi "Natural History Museum, London (1992 öncesi BMNH - British Museum (Natural History))" Arşivi, DF PAL_100_63_376, DF PAL_100_64_55-58/b.
- NHM. 1918. Londra Tabiat Tarihi Müzesi "Natural History Museum, London (1992 öncesi BMNH - British Museum (Natural History))" Arşivi, DF PAL_100_64_55-58/a, DF PAL_100_64_55-58/c, DF PAL_100_64_55-58/d.
- Romanoff N.M. 1879. Quelques observations sur les Lépidoptères de la partie du Haut-Plateau Arménien, comprise entre Alexandropol, Kars et Erzeroum. Horae Soc. ent. ross., 14: 483-495, Taf. iii.
- Romanoff N.M. 1884-1887. Les Lépidoptères de la Transcaucasie I-III. [in] Romanoff, Mém. lépid. 1: 1-92, 1-5 Pls.; 2: 1-118, Pls.; 3: 1-49, Pls.
- Spackman W. C. 2008. Captured at Kut: Prisoner of the Turks, Ed. A. Spackman, South Yorkshire: Pen & Sword Military.
- Spackman W.C. 2018. Esir Bir İngiliz Doktorun Kutulamara Anıları (çev. D. Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tolman T., Lewington R. 1997. Butterflies of Britain and Europe, Harper Collins Publ. London, 320 pp., 104 pls., 429 maps.
- TRAKEL. 2020. Türkiye'nin Anonim Kelebekleri, Doğu Elfinstonyası / *Euchloe penia*, <http://www.trakel.org/kelebekler/?fsx=2fsdl17@d&tur=Do%20Elfinstonyas%C4%B1> & Güzel Nazuğum / *Euphydryas orientalis* <http://www.trakel.org/kelebekler/?fsx=2fsdl17@d&tur=G%C3%BCzel%20Nazu%C4%9Fum> (erişim tarihi: 18.03.2020).
- Tshikolovets V.V. 2011. Butterflies of Europe and the Mediterranean area, Pardubice, Czeck Republik, 544 pp.
- Tuzov V.K. (ed.) 2000. Guide to the butterflies of Russia and adjacent territories (Lepidoptera, Rhopalocera) 2, Pensoft Publ., Sofia, 579 pp.